

a keresztény magyarságot terheli.” (Uo. 50–51. oldal) E vélemény ismeretében válik egyrészt világossá, miért kezelték hangsúlyosan a fajvédők a magyarság fejlődésének elősegítését. De egyúttal az az ellentmondás is, hogy ezt nem csak, sőt nem elsősorban a támogatni szánt elemek szakértelmének gyarapításával, versenyképessé tételével, s ez által tanulásra, cselekvésre, vállalkozásra készítő verseny révén kívánták elérni, hanem a gazdasági és kulturális téren hatékony és ezért sikeres zsidóság korlátozásával. Zsilinszky még 1938-ban, az ún. első zsidótörvény tervezete ellen tiltakozva is indokoltnak tartotta e korlátozást – csak annak akkori nemzetiszocialista/nyilas indíttatását és megoldási módját kritizálta.

A kötet végén olvasható *Kitekintés* röviden jelzi a fajvédelmi gondolat további, részben a második világháború utáni sorsát, átmeneti „eltűnését” a magyar közgondolkodásból a pártállam időszakában, majd újjáéledését a rendszerváltás után. Ez a téma azonban a fejezetben olvashatónál jóval alaposabb, s ez által pontosabb kifejtést — egy önálló tanulmányt — igényelne. Ám annak aktuális, inkább politológiai, mint történeti jellegű elemzéséhez kétségtelenül megkerülhetetlen e könyv anyaga.

Gyurgyák ezúttal is az előző könyveiben alkalmazott — más történeti feldolgozásokban ritkán látott — megoldást választotta a kérdés szakirodalmának áttekintésére. A rendkívül gazdag, szinte teljesnek mondható forrásanyagot és szakirodalmat nemcsak felsorolja, hanem egyúttal kritikailag értékeli is. Ezáltal e függelék a bevezetőben olvasható, mélyebben lényegében csak az összefoglaló munkákat értékelő historiográfiai vázlat szerves kiegészítőjévé vált. Másrészt igen hasznos segítséget jelent az olvasónak a témában történő további tájékozódáshoz. Akár Gyurgyák véleményének kontrollja érdekében is.

A szöveget a szerzőtől megszokott gördülékeny, világos — okkal mondhatjuk: olvasóbarát — stílus jellemzi. Megjelenési formája pedig a gondos szerkesztőt dicséri.

Gyurgyák János tudatosan és bevallottan saját ideológiai nézetei alapján, ahogy az előszóban fogalmaz: „...egyfajta Edmunk Burke- és Michael Oakeshott-féle angolszász, szabadelvű konzervatív nézőpont”-ból vizsgálja a kérdést. (7. oldal) Ez azonban nem jelent nála eleve elrendeltelt elfogultságot. Legalább két ok miatt. Egyrészt azért, mert tudatosan törekedett mások véleményének megismerésére, mérlegelésére, és azok elemeit beépítette saját értékeléseibe. Másrészt nem ítélkezni akart, hanem megérteni. Nem eleve elismerni vagy elítélni a fajvédőket és nézeteiket, hanem megérteni, hogy miért reagáltak adott módon a korabeli magyar társadalom aktuális problémáira, — ahogy gyakran fogalmaztak, s amit ma is sokan hangoztatnak — sorskérdéseire.

Mint láttuk, más megközelítésből és módszertani szempontból is illetheti kritika a könyv egyes részleteit, összességében azonban alapos, fontos, a korszak történetével, s általában az ideológia- és politikatörténettel foglalkozók számára megkerülhetetlen munka. Olyan mű, mely fontos lépést jelent a magyar történelem egyik, eddig teljességében nem feltárt, ezért is kibeszéletlen kérdésének jobb megismeréséhez. Egyben kiváló alapot nyújt a témával kapcsolatos *szakmai* vitákhoz. A könyv maga is bizonyíték rá: az, hogy ezek a kívánatos viták lezajlanak-e, s valóban szakmai mederben történik-e mindez, immár nem Gyurgyákon, hanem a potenciális vitapartnereken múlik.

Vonyó József

L. Balogh Béni

KÜZDELEM ERDÉLYÉRT

A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés 1940–1944 között
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013. 336 o.

Küllemében talán szerény, ám annál fontosabb, hiánypótló monográfia jelent meg nemrég az Akadémiai Kiadó gondozásában. Szerzője, L. Balogh Béni, a kiváló erdélyi (közelebről: temesvári) gyökerű történész, levéltáros — 25 év közel száz tematikus lapszáma után a tavaly megszűnt *Limes* folyóirat szerkesztője — új könyvével sok éves kutatás nyomán arra vállalkozott, hogy forrásközelből rekonstruálja a magyar–román viszony alakulását a második bécsi döntés s a

román kiugrás közötti négy sorsdöntő évben. Mint előszavában kiemeli: „A kötet, amelyet az olvasó kezében tart, műfaját tekintve diplomáciatörténeti mű. A fő hangsúly a kétoldalú viszony alakulásán, a „hagyományosnak” számító politikai-diplomáciai aspektusok elemzésén van, a kisebbségi kérdést ennek függvényeként tárgyalom.” A „függvény” persze — s ezt munkájában a szerző sem győzi hangoztatni — alkalmasint nagyobb súlyú és távlatosabb jelentőségű, mint a szűken vett román–magyar diplomáciai párharc, melynek legfőbb tétje kezdettől a „revízió revíziója”, a mindkét részről csak kényszerű, időleges alkunak tekintett 1940. augusztus 30-ai bécsi döntés meghataladása volt. Vajon miféle fordulatok és stratégiaváltások, világméretű és térségbeli erőeltolódások nyomán dőlt el e súlyos csapdahelyzet sorsa, ez a milliók életét érintő kis- és nagyhatalmi „tűszdráma”, amelyben a lokális kisebbségek — a dél-erdélyi magyarság, az észak-erdélyi románság, majd a háború végére mind jobban a zsidók és a németek is! — csak kizárólagosságra törő, ádáz hatalmi ambíciók eszközei és áldozatai lehettek, s amelyen a triumfáló náci, majd szovjet diktatúrát leszámítva, végül is egy nép vagy népcsoport sem nyerhetett semmit – legkevésbé elhető életet, szabadságot, tulajdon- és személyi biztonságot?

Mielőtt a *Küzdelem Erdélyért* tanulságait számbavéve e kérdésre érdemben felelnénk, hadd tegyünk egy rövid tudománytörténeti kitérőt. Erdély 20. századi sorsfordulóit (Trianon, a „kis magyar világ”, Maros-Magyar Autonóm Tartomány, 1989, etc.) kitüntetett figyelem övezi ma is, határon innen és túl egyaránt. Az már kevésbé öröndetes, hogy e nem szűnő érdeklődést tisztes szaktörténeti munkák és korszerű tankönyvek helyett továbbra is inkább a demagóg politikai és sajtókampányok, kétes és avított regényszerzők nacionalista sérelmi logikája táplálja, holott a fenti témák forrásfeltárásában és értékelésében — legalábbis a határ innenső felén — immár jó ideje bátor és termékeny szakmai önrevízióknak lehetünk tanúi.

Az erdélyi tárgyú történeti munkák és a magyar kisebbségkutatás eltelt negyed századát kétségkívül látványos fejlődés jellemzi mind szellemében, mind mérhető teljesítményeiben, amit mára egy sor beérett alap kutatás, dokumentáció és összegző munka is tanúsít – köztük L. Balogh Béni számos tanulmánya, korábbi és e mostani monográfiája. (Fontos előzményként itt kíván említeni, hogy a szerző jó tíz éve önálló kötetet publikált a második bécsi döntésről s annak előzményeiről, ami nemrég angolul is megjelent: lásd: L. Balogh B.: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Csíkszereda, 2002, Pro-Print Kiadó, továbbá: B. L. Balogh: *The Second Vienna Award and the Hungarian–Romanian Relations 1940–1944*. Boulder, CO: Social Science Monographs, 2011.) A kezdetek még 1985-ig nyúlnak vissza, amikor Juhász Gyula irányításával az Országos Széchényi Könyvtárban megalakult a Magyarságkutató Intézet, amely a rendszerváltás küszöbén számos ifjú tehetségnek kínált kiugrási esélyt, akik közül mára többen iskolateremtő tudósok lettek (mint a történész Romsics Ignác, az L. Balogh könyvéhez alapul szolgáló doktori disszertáció konzulense). Az 1992-ben megszűnt Magyarságkutató helyébe a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézete lépett, amely bő másfél évtizedre a Kárpát-medencei magyarságkutatás elsőszámú bázisa és koordinálójává lett egy sor fontos kutatóprogrammal, forráskiadvánnyal és konferenciával. 1998-ban egy kormánydöntés ugyan ezt felszámolta, ám programjait — és részben munkatársait — az MTA ekkor tájót alakult Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete vette át. Legalább ilyen korszakos, új fejlemény azonban, hogy 1990 után javarészt ambiciózus fiatalok kezdeményezésére a határon túl is független kisebbségkutató műhelyek egész hálózata jött létre. A kelet-európai rendszerváltások után látványos fejlődésnek indultak a felsőoktatási intézmények műhelyei és háttérintézetei is Komáromban és Beregszászon, Kolozsvárott és Marosvásárhelyen, Csíkszeredában és Újvidéken, s ha nem is mindjárt sarkig tárt kapukkal, sorra megnyíltak a határon túli levéltárak is. A szomszédos hét államban ma mintegy ezer magyarul publikáló, tudományos kutató dolgozik, akik jelentős részben 1989 után doktoráltak, és szoros kapcsolatot tartanak a magyarországi egyetemekkel, szakmai fórumokkal is. Mindent egybevetve a kisebbségkutatás számos ágában — történelem, néprajz, politológia, gazdaság- és jogtörténet, szociológia, nyelvészet, demográfia, etc. — mára felnőtt egy sokban új szellemű nemzedék, amely miközben szorgosan pótolni igyekszik a „botrányos” 20. század sokféle adósságát, többé nem csak az elszenvedett kollektív traumákra összpontosít, hanem a kisebbségek túlélő stratégiáira, az anyaországhoz és más etnikumokhoz fűződő kapcsolatára, és nem kevésbé izgatják a jelen nyelvi, tudati és kulturális változásai, a mobilitás és migráció trendjei vagy a különböző autonómiatörekvések is.

Ha van tovább lépés az interetnikus — román–magyar, szlovák–magyar, szerb–magyar, etc — tudományos párbeszédben, az főként e mára beérkező, középnemzedékbeli, nem kis részt határon túli vagy onnan érkező kutatók érdeme, akik sok éves szorgos munkával megannyi elsőrangú

új forrást készek feltárni, közzétenni, majd azok tanulságait a szakmai műhelyvitákon és konferenciákon bátran megvitatni román, szlovák, szerb kollégáikkal. Elvégre a tudomány — és kivált a diplomáciatörténet! — nem ismerhet nyelvi határokat, ha pedig megreked saját „nemzeti” diskurzusa karanténjában, ezzel egy sor fontos tény és értelmezés megismerésének esélyétől fosztja meg magát, amint az L. Balogh és társai számos elődjével történt egész a közelmúltig. Ha tehát azt kérdezi valaki, mi is e diplomáciatörténeti munka fő hozadéka, azt felelem: végre akadt egy elszánt kutató, aki gonddal „egybeolvasta” s elemzön együtt ismerteti a román és a magyar archívumok idevágó anyagát, akárcsak a román-, magyar- és más nyelvű diplomáciai okmánytárakét, a magyar és külföldi szakirodalomét, a korabeli sajtóét, vagy éppen az egykori szereplők magyarul, románul, németül, angolul és franciául publikált emlékiratait. Akad persze más érdem is: a monográfus kiforrott íráskészsége (mely ritka erény lett újra!), tényisztelete és szigorú forráskritikája, kellő judíciuma, empátiája, sőt meg-megcsillanó diszkrét humora is. Ez utóbbi, valljuk meg, olykor nagyon is elkel e négy éven át tartó „idegháború” baljós fordulatait citálva: a rémhírek, atrocitások, nyilatkozatháborúk, a kölcsönös retorziók, internálások és kiutasítások nyomasztó sűrűjében.

Az efféle izgalmas, sokban máig vitatott témáról írott monográfiát a szakember rendre a historiográfia, a kötet végi összegzés, netán a névmutató felütésével kezdi, mások egy-egy kulcs-epizódnál mindjárt az esemény-rekonstrukció sűrűjébe vetik magukat, majd rákléptekkel és bakugrásokkal haladnak előre, hátra az őket leginkább érdeklő szereplők, események összefüggésrendjében. L. Balogh, mondhatni, mindkét olvasó-típust „megtréfálja” azzal, hogy szerzőként maga él a(z idő-)rendhagyó kiemeléssel. Könyve elő- és utószavában ugyanis, korszakidéző keret-játékként, két román állami ünnepség pillanatképeit villantja fel, ezzel is bizonyosságát adva, hogy nem csak a teljes vértetű filológiai forrásfeltárás mestere (több mint 300 oldalas művét közel 1200 jegyzet és majd 20 oldalnyi forrás- és irodalomjegyzék egészíti ki!), hanem a jelképértékű, frappáns jelenetézésnek is. Az első esemény helyszíne és dátuma: Bukarest, az 1942. május 10-ei királyi ünnep, a másodiké: Kolozsvár főtere 1945. május 13-án. Mindkettő az ifjú román király, I. Mihály jelenlétében zajlik, ám e jeles napok vezérszónoka mégsem ő, hanem a „conducator” Ion Antonescu, majd három rettentő háborús év múltával: Petru Groza, frissen kinevezett román kormányfő volt. (Nota bene, archív fotóik, híradófelvételeik a világhálón is könnyen elérhetők – többnyire korabeli román, magyar, német, francia vagy angol kommentárjaikkal!)

Vajon miért épp ezt a két jelenetet vélte a szerző leginkább alkalmas mementónak? Hiszen választhatott volna annyi mást is: a bécsi döntés aláírása előtti, utáni pillanatokat, a magyar honvédség észak-erdélyi bevonulását, majd a '44 őszi összeomlást, Hitler és Mussolini tárgyalásait Antonescuval, Telekivel és Csákyval, netán a titkos román, magyar kiugrási tárgyalások jeleneteit — a választék már-már kifogyhatatlan, s lám, ő mégis e két román állami ünnepet vélte érdemesnek megidézni. Ugyan miért? Nos, alighanem beszédes hasonlóságuk és különbségeik okán — és persze az egymással feleselő műltfelfogások, jövőképek, az Erdély sorsát illető kétségek, remények érzékeltetésére. Mindehhez a szerző nem csak az ünnepi szónoklatokból idéz — Antonescu nagyromán fajvédő fenyegetőzését, majd Groza „Péter” román–magyar megbékélést hirdető szavait —, hanem a háttérben felvillantja az egymást váltó totalitárius diktatúrák nyomasztó korfordulóit, mi több, a két állami protokollünnep nemhivatalos kísérőjelenségeit is: az észak-erdélyi román menekültek lármás revizionista tüntetéseit, nyomukban egy diplomáciai jegyzékváltással; vagy Ghibu kolozsvári professzor előadását, melyben Grozával élesen szembeszállva a hírhedten nacionalista tudós a román–magyar együttélés ezer év történelme által „bizonyított” képtelenségét taglalja.

Számos tanulságot kínál az alapos historiográfiai áttekintés is, amely egyrészt megerősíti, hogy az elmúlt bő két évtizedben valóban impozáns áttörés ment végbe a téma hazai irodalmában, másrészt gondosan nyomon követi az előítéletek, torzítások és ideologikus prekonceptiók makacs továbbélését is.

Benne a szerző korszakról korszakra haladva sorra egybeveti a párhuzamokat és ellentéteket, a román és a magyar történetírás, továbbá az ezektől olykor alig elválasztható propaganda megannyi váddal, önigazolással teli „vezérszólamainak” szinkron- és aszinkron-mozgásait. Ez utóbbiak egyik legfontosabb, máig reveláns példája az a szerzői kiemelés, amely szerint: „*A hatvanas évektől Romániában kezdetét vette a nacionalista historiográfiai hagyomány és a marxista referenciarendszer sajátos összegyűrése, Magyarországon viszont — az 1956-os forradalom nemzeti-függetlenségi jellegére válaszul — éppen ellenkezőleg »a nacionalista szemlélet maradványai« eltávolításának útjára léptek.*” Hogy kik, afelől a szerzői áttekintés sem hagy kétséget: mindenek-

előtt a téma két hatvanas évekbeli magyarországi monográfiája: Tilkovszky Loránt, Csatári Dániel s az ő követőik. (Lásd Tilkovszky L.: *Revízió és nemzetpolitika Magyarországon, 1938–1941*. Bp., 1967, Akadémiai Kiadó, továbbá Csatári D.: *Forgószeiben. Magyar–román viszony 1940–1945*. Bp., 1968, Akadémiai Kiadó. Utóbbi 1974-ben francia fordításban is megjelent *Dans la tourmente. Les relations hungaro–roumaines de 1940 à 1945* címmel.) E majd' fél évszázaddal korábbi munkák fogyatékoságait ugyanakkor L. Balogh józan méltányossággal nem annyira ideológikus premisszáiknak tulajdonítja, hanem nagyobb részt inkább annak, hogy e Kádár-kori elődök a téma elsőrangú román levéltári és más nyelvű külügyi forrásait még nem ismerhették. Ott viszont, ahol e tudatlanságot felelősségáthárítás avagy bűnbakképző igyekezet tetézi, L. Balogh hangsúlyos óvást emel az új kutatások által sok felől igazolt tények s a történeti igazság védelmében. Így az 1941 januárjában felállított, kolozsvári és brassói székhelyű német–olasz tishti bizottságok esetében — Csatárit cáfolva — nyomatókkal kiemeli, hogy azok célja korántsem a román–magyar ellentétek további szítása volt, hanem igenis a feszültségenyhítés, a kisebbségek védelme az Erdélyt megosztó határ mindkét felén; miként az ún. Hencke–Rogeri különbizottság 1942 második felében lezajlott vizsgálatainak is komoly része volt abban, hogy a dél-erdélyi magyarság Mihai Antonescu által még 1942 májusában elrendelt módszeres kiéheztetésének sikerült elejét venni. Mint áttekintésében L. Balogh tárgyilagosan írja: „Minden hiányossága, valamint a kor ideológiai kötöttségeivel és a román külügyi forrásanyag feldolgozásának kényszerű hiányával is magyarázható szemléleti korlátai ellenére Csatári munkája hosszú ideig a téma legátfogóbb feldolgozásának számított.” A szerző készséggel emeli ki a korábbi és a kortárs román történészek pozitív hozzájárulásait is a téma irodalmához. Így például Aurica Simion tárgyilagos és adatgazdag monográfiáit, Vasile Pușcașnak a német–olasz bizottságokkal kapcsolatos dokumentumközléseit, Cornel Grad könyvét a második bécsi döntésről, vagy Ottmar Trașca — az újabb magyar szakirodalmat is jól ismerő, elfogulatlan — tanulmányait.

A négy év krónikáját voltaképp három nagy fejezetbe sűríti: előbb az 1940. őszi román–magyar viszonyt és a kölcsönösen retorzív kisebbségpolitika kialakulását jellemzi, majd „Holtpon-ton” címmel a diplomáciai — és kis híján fegyveres — közelharc további két esztendejét, végül „Fordított versengés” címmel az ádázul rivalizáló szövetségesek 1943–44-es béketapogatásait és kudarcos közeledési kísérleteit összefoglalja. L. Balogh a téma minden fontosabb momentumára ki-tér — így a második bécsi döntés ellentmondásos észak- és dél-erdélyi, magyarországi és regáti fogadtatására, a döntés végrehajtására, az incidensekre, megtorlásokra, a katonai közigazgatás alatti nemzetiségi sérelmekre, a német–olasz tishti bizottságok vizsgálatára, a jegyzékváltásokra és a követek „bojkottjára”, stb —, ám a részletek mélyebb, elemző bemutatását gyakran csak for-rásutalásokkal vagy a legújabb szakmunkák hivatkozásával igyekszik pótolni. Ezzel szemben bő-séggel kárpótolja az olvasót, hogy könyvének vannak kifejezetten színes és élvezetes epizódjai, melyekben jellemek, helyzetek — sőt helyzetkomikumok! — során át avat be a román, magyar, német, olasz diplomácia kulisszatitkaiba, a kölcsönös áltatások, blöffök, erőfitogtatások és meghátrálások világába.

E régóta hiányzó diplomáciatörténeti összefoglalásban a szerző jó arányérzékkel megírt tárgy-szerű narratívája egy sor fontos ponton egészíti ki vagy revideálja elődei munkáit némely momen-tum vagy korabeli szereplő megítélésében. A sokféle tárgyi és filológiai korrekción túl L. Balogh könyvében olykor újraértelmező, koncepcionális hangsúlyok is felbukkannak. Így visszatérőleg az a tény, hogy Bukarest a második bécsi döntés érvényét voltaképp már 1940 őszen megkérdőjelezte, a magyar félre hátríván az elakadt kétoldalú tárgyalások kudarcának minden felelősséget, majd 1941. szeptember 15-én — mindenekelőtt Mihai Antonescu miniszterelnök-helyettes mako-csul konfrontatív, becsvágyó buzgalma folytán — a döntést egy jegyzékben formálisan is felmond-ta, még ha azt Berlin és Róma nem is volt hajlandó át- és tudomásul venni. Ennél is jellemzőbb az a bizarr körülmény, hogy ezen elfektetett, ám a román revíziós törekvéseket mindennél hívebben tükröző annuláló jegyzékről a budai várban majd' két éven át mit sem tudtak a magyar kormány és diplomáciai kar vezetői. Egészen 1943 nyaráig, Bánffy Miklós konspirált és példásan kudarcos bukaresti útjáig, amikor is arra román tárgyalófele: Gheorghe Mironescu ex-miniszterelnök és külügyminiszter egy elszólásából mintegy véletlenül fény derült. (Alighanem ez volt a Bánffy-misszió egyetlen konkrét, bár lesújtó „eredménye”).

A monográfia a dél-erdélyi magyar és az észak-erdélyi román kisebbség sorsa alakulását, számos új kutatásra hivatkozva, esetek során át akkurátusan dokumentálja. Ugyanakkor csak sajnálni lehet, hogy a szerző tematikus önkorlátozása miatt e főként diplomáciatörténeti munka lapjain kevés szó esik a megosztott Erdély más — nem magyar és nem román — etnikumairól.

Így a németiség (szászok és svábok), a nagyrészt asszimiláns, magyar ajkú és magyar tudatú erdélyi zsidóság vagy a cigánység tömeges üldözéssel és tragédiákkal végződő megpróbáltatásairól, holott azok e „faji” dominanciáért vívott, ádáz közelharc nyilván egyenes következményei. A háborús logika — s az elvtelen hatalmi játszmaként felfogott diplomácia! — csakis ellenséget vagy szövetségest ismer, s e beszűkült bipoláris szemlélet, úgy tűnik, napjainkig kísért; s nem is csupán a demagóg indulatkeltéssel és idejétmúlt vágyfantáziákkal terhelt közvélekedésben, ám a művelt köztudatban, sőt, aránytalanságaival, adósságaival itt-ott magában a történetész szakmában is. Másként hogyan lehet, hogy az erdélyi romakutatásnak — akár csak egy tisztes tanulmány erejéig — ma sincs még érdemi mondandója e válságos négy évről, a helyi közösségek, családok vesztéseiről, önkéntes avagy kényszerű migrációjáról, egyéni és kollektív túlélő stratégiáiról? Az észak-erdélyi zsidóság sorsa — kivált a tragikus vég felől — mára alaposan feltárt, ám a holokauszt-kutatók szűkebb körén kívül alig számon tartott és „recipeált”, holott a Partiumban és a Királyhágón túl nem akad nagyobb község vagy város, amelynek ne lenne oka, kötelessége megemlékezni a „magyarok bejövételét” lelkesen éljenző, majd alig három és fél év múltán elhurcolt, legyilkolt ártatlan lakóiról. A dél-erdélyi szászok, bánáti és szatmári svábok — sokban úgyszintén tragikus — 20. századi sorsáról is akad még feltárni való; példa rá Baumgartner Bernadett nemrég publikált kiváló munkája (*Kisebbség a kisebbségben*, Kolozsvár, 2012, Kriterion), amely a szatmári svábok kálváriáját idézi fel a magyar, román, ismét magyar, majd a birodalmi német s a kényszermunkás milliókra éhes szovjet államérdek szorongattatásai között.

L. Balogh Béni jól megírt, hiánypótló és alapos monográfiáját még bizvást sokáig érdemes lesz a témát érintő más művekkel „egybeolvasni”, kutatónak és érdeklőnek egyaránt. Közülük, továbbgondolásra leginkább érdemes művekként hadd emeljünk itt ki hármat: Boka László és György Péter magvas és eredeti szellemű erdélyi tárgyú monográfiáit (Boka L.: *Egyszólamú kánon?*, Gondolat Kiadó ill. György P.: *Allathert Kolozsváron – Képzelt Erdély*, Magvető) továbbá Kőrössi P. József Markó Bélával készített „beszélgetőkönyvét” (*A magyar kártya*, Kossuth Kiadó).

Nóvé Béla

Bálint József

MAGYARORSZÁG NEMZETI VAGYONVESZTÉSE 1941–1947

Agroinform Kiadó, Budapest é. n. 472. o.

A II. világháború során emberéletekben keletkezett a legsúlyosabb, pótolhatatlan veszteség. Pontosan soha sem fog kiderülni, hogy Magyarország hány lelket vesztett a háborúban, hiszen a frontokon, az aknamezőkön, a légerekben, a ki- be- és áttelepítés közben, a katonák elől menekülve, a bombázások során vagy a bármilyen nációhoz tartozó hadseregek erőszakoskodása folytán meghaltak egy része jeltelen tömegsírban nyugszik, pontos „nyilvántartásukra” a háború vérvizatarában nem kerülhetett sor. Ugyanakkor Für Lajos, Stark Tamás, Szabó A. Ferenc és mások munkássága nyomán ma már jó becslések állnak rendelkezésre arról, hogy „hol vannak a katonák”, és „hova tűnt sok sírkereszt”.

Nem mondhatjuk azonban el ezt az országot ért ugyancsak katasztrofális mértékű háborús vagyonvesztéséről. Nagyon kevés kutató vállalkozik arra, hogy mérje a mérhetetlent, elvégezze azt a sziszifuszi munkát, amelyet egy ilyen roppant nehéz feladat megkövetel. Ezen a téren nagyjából még most is csak annyit tudunk, amit a Statisztikai Szemle 1955. februári számában Bokor Béla nyilvánosságra hozott. Eszerint Magyarország háborús kára 1938. évi, tehát még értékálló pengőben kerekén 22 milliárd volt, amelyhez hozzá adva a 10 milliárd pengős közvetlen hadikiadást, illetve a háború alatt a magyar–német külkereskedelemben felhalmozódó mintegy 2 Mrd pengős magyar többletszállítás értékét, 35 milliárd pengős háborús vagyonvesztés adódott, ami az 1938/1939. évi nemzeti jövedelmének a hétszeresét tette ki. Gerő Ernő évekkel korábban, az MDP Politikai Akadémiáján 1949. március 6-án tartott „Magyarország gazdasági újjáépítésének feltételei” című előadásában ugyan ilyen nagyságrendű, egészen pontosan 34 milliárd 618 millió aranypengő vagyonvesztésről beszélt.

Bálint József új könyvében a statisztikus aprólékosságával és alaposágával összeállított és sokoldalúan elemzett, részben eddig még nem közzétett dokumentumok segítségével járul hozzá Magyarország II. világháborús vagyonvesztésének pontosításához. Tizenkét fejezetre tagolva mutatja be azt a fájdalmasan hosszú listát, amely hazánknak a háború során különféle okokból kifolyólag elszenvedett anyagi veszteségeit sorjázza. A szerző tematikus fejezetekbe rendezte azokat a